

نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا
مقاله پژوهشی، سال هفتم، شماره ۲۴، تابستان ۱۴۰۱، صفحات ۱ تا ۱۳
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۵ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۱۱

جعل اسناد هویتی در حقوق کیفری ایران

اسهیلا مرادی قلعه* | کارشناس ارشد فقه و حقوق جزا.
محمد مهدی حیدری | کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی.
امیر محمدی | کارشناس ارشد حقوق خصوصی.

چکیده

از جمله اسناد مهمی که در هر جامعه‌ای کاربرد روزمره داشته و در کلیه نهادها و ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی و خصوصی مورد استفاده قرار می‌گیرد، اسناد هویتی هستند و این اسناد پایه و اساس صدور سایر اسناد در سازمان‌های دولتی و غیره از قبیل ادارات و مراجع رسمی، ثبتی و ... قرار می‌گیرند. بنابراین عدم دقت در جعل این گونه اسناد ممکن است، سبب صدور اسناد صحیح دیگر می‌شود که مورد سوء استفاده قرار گرفته و در تحقق جرائم مختلف مؤثر بوده و کشف و تعقیب کیفری مجرمین را هم با مشکل مواجه کند. این اسناد به لحاظ اهمیتی که جامعه قائل است، مورد توجه ویژه مرتکبین جرائم گوناگون خصوصا جرائم علیه اموال، کلاهبرداری، قاچاق اشخاص، قاچاق مهاجران، قاچاق موادمخدر، پولشویی، فساد مالی، اداری و ... در گروه‌های مجرمانه سازمان یافته قرار می‌گیرند و سازمان ثبت احوال کشور به موجب قانون با صدور مهمترین اسناد هویتی و تسجیل هویت افراد در قالب اسناد رسمی، به نوعی ضمن تعیین و تأیید هویت آحاد جامعه، تابعیت و هویت اشخاص را مسجل می‌نماید. به دلیل اهمیت و نقش این اسناد در روابط اجتماعی اشخاص و بهره‌مندی آنان از حقوق مدنی، این اسناد مورد سوءاستفاده اشخاص حرفه‌ای قرار می‌گیرند و جلوگیری از این امر همواره یکی از دغدغه‌های اصلی و چالش‌های فرا روی جرم شناسان و اندیشمندان بوده است. اسناد هویتی در معرض انواع سوءاستفاده اشخاص، از جمله جعل قرار دارند و شکل غیر واقعی و مجعول، ابزاری کارآمد برای مرتکبان جرائم گوناگون از جمله جرایم سازمان یافته محسوب می‌گردد. بدیهی است در نظر گرفتن دامنه و گستره استفاده از اسناد هویتی مجعول و هویت غیر واقعی، ارتکاب سایر جرائم خطرناک در جامعه را نیز به دنبال خواهد داشت.

واژگان کلیدی: اسناد هویتی، جعل، جرائم سازمان یافته، ارتکاب جرم، پیشگیری.

* نویسنده مسئول: soheilamoradi@yahoo.com

مقدمه

جعل اسناد و به ویژه اسناد سجلی و هویتی همواره از جرایمی بوده است که از زمان پیدایش مفهوم سند وجود داشته و به موازات پیشرفت علم و تمدن بشری جعل این گونه اسناد نیز تکامل یافته است. جاعلان این گونه اسناد شیوه‌های جدیدی به تناسب زمان و نوع اسناد مورد استفاده قرار می‌دهند و برای پیشبرد اهداف خود به روش‌های جدید علمی متوسل می‌گردند. اسناد هویتی برای شناسایی و احراز هویت اشخاص در نزد مراجع عمومی یا حتی در روابط شخصی مورد استفاده قرار می‌گیرند، مهم‌ترین اسناد را که عموم مردم حق استفاده از آن‌ها را دارند می‌توان شناسنامه، کارت شناسایی ملی و گذرنامه دانست. تعرض به یک سند هویتی مثل شناسنامه نه تنها تعرض به حقوق صاحب آن و افراد دیگری که قربانی اعمال بزهکارانه می‌شوند محسوب شده، بلکه به لحاظ سلب اعتماد و اطمینان و اخلال در نظم و آسایش عمومی جامعه، اجتماع نیز از آن متضرر می‌شود. (وفادار، ۱۳۸۳، ۴۹) اسناد جعلی هویتی به طور کلی برای تسهیل ارتکاب جرایم خاصی نظیر پولشویی یا قاچاق کاربرد دارند. جعل و سوءاستفاده از اسناد هویتی به خصوص در جرایم سازمان یافته باعث خدشه دار شدن ارزش و اعتبار فرهنگی علمی و اقتصادی کشور می‌شود و یکی از عوامل اساسی ناکارآمدی اقتصادی و اجتماعی محسوب می‌گردد. مهم‌ترین اثر مستقیم استفاده از اسناد جعلی هویتی را می‌توان همین افزایش میزان و تعداد جرایم سازمان یافته دانست، در اثر استفاده از اسناد جعلی شناسایی و هدف تعقیب قراردادن عاملان جرایم سازمان یافته با دشواری بسیار زیادی روبرو می‌شود و در نتیجه این موضوع، سازمان‌ها و گروه‌های مافیایی به شکل گسترده‌تری می‌توانند اقدام به ارتکاب جرایمی نظیر قاچاق و پولشویی نمایند. با توجه به اینکه اسناد سجلی و هویتی پایه و اساس صدور سایر اسناد رسمی قرار می‌گیرند و مبنای تشخیص هویت هر شخصی با توجه به اسناد سجلی و هویتی که در وجه آن فرد صادر شده است می‌باشد، لذا در صورتی که جعل این گونه اسناد برای بیشتر آحاد جامعه کار سهل و بدون مشقتی باشد، در نتیجه این اسناد از درجه اعتبار ساقط می‌شوند و امنیت فردی اشخاص به مخاطره می‌افتد و روابط افراد در جامعه مختل شده و اسنادی را که به صورت صحیح و بر طبق قانون جاری کشور وضع شده‌اند بی اعتبار می‌نماید. لذا افزایش ضریب ایمنی در اسناد هویتی، بزهکاران را از ساخت اسناد جعلی مأیوس و ناتوان می‌کند. (میرکمالی و عباس زاده امیرآبادی، ۱۳۹۳، ۱۷۸) بنابراین جرم شناسی جعل اسناد هویتی اقتضاء دارد که تمامی ابعاد و زوایای موضوعاتی نظیر پدیده جعل، استفاده از سند مجعول، چگونگی کشف و شناخت راهکارهای این جرم و اتخاذ تدابیر پیشگیرانه از وقوع آن و همچنین اطلاع رسانی عمومی نقش و اهمیت اسناد هویتی در جامعه باید مورد بررسی قرار گیرد.

تعریف اسناد هویتی

اسناد هویتی شامل هر سندی می‌شود که عموماً برای احراز هویت شخص به موجب قوانین یا رویه‌های موجود به کار می‌رود. بنابراین اگر مقررات و رویه‌های جاری ایران را در نظر بگیریم

علاوه بر شناسنامه، گذرنامه و گواهینامه رانندگی نیز اسناد هویت محسوب می‌شوند. (اسعدی، ۱۳۹۴، ۲۶۳) اسناد هویتی مدارکی هستند که برای احراز هویت و شناسایی افراد به کار می‌روند و اهم آن‌ها شامل سند، شناسنامه، کارت شناسایی ملی، سند مسافرت (گذرنامه)، پایان خدمت یا معافیت از خدمت، گواهینامه رانندگی و مدارک شناسایی صنفی مانند کارت‌های شناسایی ادارات دولتی را شامل می‌شود. این اسناد پایه و اساس سایر مدارک، نیز قرار می‌گیرد و به همین لحاظ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند و در جامعه نیز از اعتبار و اهمیت خاصی برخوردار می‌باشند. به این دلیل اسناد مزبور مورد توجه مرتکبین جرائم گوناگون خصوصاً در جرائم سازمان یافته جرمی از قبیل کلاهبرداری، سرقت، قاچاق مواد مخدر، قاچاق اشخاص، قاچاق کالا، قاچاق اسلحه، تطهیر پول، جرائم تروریستی و انواع و اقسام جرائم دیگر قرار می‌گیرند. مرتکبین جرائم مذکور با جعل اسناد هویتی و با سوء استفاده از اهمیت و نقش این اسناد در جامعه به اهداف مجرمانه خود نائل می‌شوند. در یک دسته بندی کلی می‌توان اسناد هویتی را طبق تعریفی که از مجموع بحث احصاء شد، به شرح ذیل تقسیم کرد: الف) اسنادی که فقط کارکرد هویتی دارند که در این قسمت شناسنامه، مورد بحث خواهد بود. ب) اسنادی که علاوه بر کارکرد ویژه خود، نقش هویتی نیز ایفا می‌نمایند. در این مقوله می‌توان به اسناد زیر توجه داشت: ۱- گذرنامه ۲- گواهینامه رانندگی ۳- کارت پایان خدمت وظیفه عمومی ۴- مدارک شناسایی صنفی (اداری) ۵- کارت ملی. (گرمه، ۱۳۹۴، ۱۰۰)

اعتبار و جایگاه اسناد هویتی

اسناد هویتی از اسناد رسمی محسوب می‌شوند. زیرا طبق ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی «اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا دفتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آن‌ها و بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشند رسمی است.» مطابق ماده ۱۲۹۰ قانون مدنی، اسناد رسمی درباره طرفین و وراثت و قائم مقام آنان معتبر است و اعتبار آن‌ها نسبت به اشخاص ثالث در صورتی است که قانون تصریح کرده باشد. اعتبار اسناد رسمی مبتنی بر فرض صدق گزارش و گفتار مأمورین دولت در حدود وظایفی که قانون به آنان محول نموده است می‌باشد. دولت به وسیله فرض مزبور می‌تواند وظایف خود را در حفظ نظم اجتماعی به کار ببرد. این است که ماده ۱۳۰۵ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «در اسناد رسمی تاریخ تنظیم معتبر است حتی بر علیه اشخاص ثالث ولی در اسناد عادی تاریخ فقط درباره اشخاصی که شرکت در تنظیم آن‌ها داشته و ورثه آنان و کسی که به نفع او وصیت شده معتبر است.» زیرا تاریخ سند به وسیله مأمور رسمی دولت نوشته شده است. بنابراین آنچه در سند مشهود و یا مسموع مأمور رسمی می‌باشد معتبر است. یعنی کسی که بر علیه او چنین سندی ابراز می‌گردد، نمی‌تواند بدون دلیل بگوید مأمور دروغ می‌گوید، ندیده و نشنیده است. به عبارت دیگر کسی که محتویات و مندرجات سند رسمی بر علیه او است نمی‌تواند به صرف تردید و انکار یا تکذیب خود را از عواقب آن برهاند، بلکه باید کذب گزارش مأمور رسمی را ثابت نماید و آن دعوی جعلیت می‌باشد. (امامی، ۱۳۷۷، ج ۴، ۲۳۸)

بدین جهت است که ماده ۱۲۹۲ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «در مقابل اسناد رسمی یا اسنادی که اعتبار اسناد رسمی را دارد انکار و تردید مسموع نیست و طرف می‌تواند ادعای جعلیت به اسناد مزبور کند یا ثابت نماید که اسناد مزبور به جهتی از جهات قانونی از اعتبار افتاده است.» ابتدای ماده ۸۰ قانون ثبت اسناد و املاک مقرر می‌دارد: «سندی که مطابق قوانین به ثبت رسیده رسمی است و تمام محتویات و امضاهای مندرجه در آن معتبر خواهد بود، مگر اینکه مجعولیت آن سند ثابت شود.» جایگاه اسناد هویتی را باید در حقوق نهادها و دستگاه‌هایی که به نوبه خود ارتباط تنگاتنگی با حقوق عمومی و حقوق خصوصی دارد جستجو کرد. از آنجا که به ارتباط حکومت با مردم می‌پردازد، به حقوق عمومی و از جهت آنکه به احوال شخصیه که در حقوق خصوصی مورد بحث قرار می‌گیرد، با حقوق خصوصی در ارتباط است. اسناد هویتی را می‌توان مدارکی دانست که اوصاف هر شخص را از لحاظ اثباتی در حقوق ثبت احوال مورد بررسی قرار می‌دهد. اوصافی که تحت عنوان احوال شخصیه از لحاظ ثبوتی در حقوق مدنی مورد توجه قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر جایگاه و دغدغه اصلی اوراق هویتی چگونگی ثبت صحیح این اوصاف می‌باشد تا در موقع نیاز و اختلاف به آن استناد شود. به این ترتیب در یک نظام حقوقی اوصاف مربوط به احوال شخصیه که فرد در مسیر زندگی کسب می‌کند در قالب سند رسمی درج می‌گردد تا هم شناخت هویت و نسب فرد در روابط اجتماعی آسان‌تر شود و هم به موقع اختلاف‌ها، می‌توان برای اثبات به آن‌ها استناد کرد. آنچه بیش از این نکته جایگاه خاص اسناد هویتی را نمایان می‌کند، ارتباط روزمره مردم با اسناد مورد بحث است. توضیح آنکه هر شخص به هنگام هر اقدام حقوقی، خواه مربوط به حقوق مالی باشد و خواه مرتبط با حقوق غیرمالی، ناگزیر است جهت احراز و اثبات هویت خود، یکی از اسناد مورد بحث را ارائه دهد. النهایه می‌توان ابراز داشت، اسناد هویتی فوق‌الذکر چنانکه مطابق با موازین و مقررات قانونی تنظیم و صادر شده باشند، دارای اعتبار و رسمی هستند و در نهادهای مختلف حقوقی جایگاه ویژه و قدرت اثباتی خواهند داشت. لیکن این استدلال که اسناد هویتی مذکور بر طبق مواد قانونی تنظیم شده و هیچگونه خدشه‌ای بر آن وارد نیست پذیرفته نیست. در واقع هدف اصلی قانونگذار در ماده ۹۵۵ قانون مدنی این است تا زمانی که اعتبار سند در نزد دادگاه مخدوش نشده، بر همگان لازم‌الاتباع است.

عوامل تشویق بزهداران در استفاده از اسناد هویتی

نقش اسناد هویتی یکی از مهمترین دلایلی است که بزهدار را در جعل آن‌ها ترغیب می‌کند. به عنوان مثال در حال حاضر ایجاد حساب‌های بانکی تنها با استفاده از اسناد هویتی امکان پذیر است. در این موارد بزهدار برای ارتکاب پولشویی نیازمند استفاده از سند جعلی است، البته اهمیت اسناد هویتی در جامعه نمی‌تواند به عنوان دلیل ارتکاب جعل مطرح شود، زیرا به هر حال استفاده از این اسناد در جامعه بر عدم استفاده از آن‌ها ترجیح داده شده است. تبیین سیاست جنایی با توجه به نقش اسناد هویتی و کارکرد آن‌ها و استفاده از راهکارهای غیر کیفری در جهت صیانت از اسناد کیفری از دیگر اقداماتی به حساب می‌آید که می‌تواند نوع سیاست جنایی پیشگیرانه تلقی

شود که منتهی به کاهش موارد جرایم سازمان یافته خصوصاً در مواردی که جرم با استفاده از جعل به وقوع می‌پیوندد باشد، به طور کلی اهمیت اسناد هویتی در جامعه مشخص است. اسناد هویتی به دلیل کارکردی که در شناسایی و تعیین هویت افراد دارند، ابزار مناسبی برای پیشگیری از جرایم سازمان یافته محسوب می‌شوند. اسناد هویتی به دشوار سازی ارتکاب جرم منتهی می‌شوند. مهمترین هدف پیشگیری وضعی که بیشترین روش‌ها و راهکارها را شامل می‌شود، دشوارسازی یا ناممکن نمودن وقوع جرم علیرغم وجود قصد و انگیزه مجرمانه است. توسل به تدبیر دشوار ساز، سنتی ترین و غالب‌ترین شیوه پیشگیری از جرم می‌باشد که با بهره گیری از راهکارهایی نظیر کنترل دسترسی، منحرف کردن بزهکاران احتمالی و کاهش امکان دستیابی به ابزارها و لوازم ارتکاب جرم، اهداف کاهش موقعیت‌های مساعد و افزایش تلاش یا سلب توان بزهکاران احتمالی را دنبال می‌کند. از دیگر دلایلی که بزهکاران و اعضای گروههای مجرمانه به ارتکاب جرم جعل اسناد هویتی و استفاده از آن را تشویق می‌کند، عدم حمایت کافی امنیتی از اعتبار اسناد هویتی است، به طور معمول در نظام حقوقی ما قانون گذار بیشتر به اسناد مالی اهمیت می‌دهد تا اسناد شخصی و بنابراین نظام امنیتی و حمایت ناقص از اسناد هویتی را می‌توان از دلایل دیگر ترغیب بزهکار به ارتکاب جرم جعل اسناد هویتی در راستای تسهیل جرایم سازمان یافته دانست. در این راه استفاده از کاغذهای معتبر و طرح دار در تنظیم اسناد هویتی از راهکارهای پیشگیرانه‌ای محسوب می‌شود که موارد جعل و استفاده از این اسناد را کاهش خواهد داد. از دیگر دلایل تشویق به جرم جعل حرص و طمع در افرادی است که توانایی تغییر مندرجات یا ساخت و جعل اسناد هویتی را به شکل حرفه ای دارند، بسیاری از افراد که توانایی جعل اسناد را دارند به شکل حرفه‌ای اقدام به جعل و فروش این قبیل اسناد به متقاضیان می‌نمایند. در این موارد می‌توان از طریق شناسایی افرادی که اقدام به جعل و فروش اسناد جعلی می‌کنند از وقوع جرایم سازمان یافته جلوگیری نمود چرا که اسناد هویتی نقش مؤثری در پیشگیری از جرایم سازمان یافته دارند و شایسته است که قانون گذار ایران هم با تصویب اسناد فراملی راجع به جرم های مزبور و اصلاح و بازنگری در قوانین داخلی، برای پیشگیری از این جرایم گام بردارد. (میرکمالی و عباس زاده امیرآبادی، ۱۳۹۳، ۱۹۹) نهایتاً از دیگر عوامل جرم شناختی افزایش موارد جعل اسناد هویتی یا استفاده از آنها مواردی نظیر تأثیر فقر بر افزایش جرایم است.

روش‌های جعل در اسناد سجلی و هویتی

از موارد جعل در اسناد هویتی، تعویض یا اتصال یک یا چند صفحه به مدرک شناسایی است که معمولاً در اسناد هویتی مانند شناسنامه و گذرنامه که به صورت دفترچه ای هستند تحقق می‌یابد. انگیزه مرتکبین این جعل، بیشتر برای پوشش دادن و اختفاء مندرجات و نوشتجات یکی از صفحات مدرک شناسایی است که به هر دلیلی نمی‌خواهند مندرجات صفحه مورد نظر بر روی سند قرار داشته باشد. لذا اقدام به تعویض یا اتصال صفحه به مدرک شناسایی می‌نمایند. مانند اینکه فردی با قصد فریب در ازدواج در صفحه مربوط به ثبت اسامی زن و فرزند دخل و تصرف

نماید یا آن صفحه را تعویض و جا به جا سازد. به طور کلی جعل در اسناد هویتی به پنج طریق عمده انجام می‌شود که هر کدام از این روش‌ها نیز به صورت‌های مختلف تحقق می‌یابد. پنج روش عمده‌ای که برای جعل این نوع اسناد به کار می‌رود عبارتند از: ۱- ایجاد تغییرات در مندرجات سند و مشخصات دارنده آن اعم از نام، نام خانوادگی، شماره شناسنامه، تاریخ تولد یا تاریخ‌های مهم دیگر مرجع صادر کننده و غیره. ۲- تغییر و تعویض عکس دارنده مدرک شناسایی ۳- ارائه مدرک شناسایی اشخاص دیگر جهت دستیابی به اسناد و تسهیلات بدون دستبردگی و تغییر در مدارک اولیه مانند شناسنامه دیگری جهت اخذ گواهی عدم سوء پیشینه یا گذرنامه. ۴- دخل و تصرف در امهار سند ۵- ساخت و تکثیر رایانه‌ای اسناد هویتی. تغییر در مندرجات سند و مشخصات صاحب آن که بدین صورت انجام می‌شود. الف) شیمیایی: یعنی جاعل با استفاده از مواد پاک کننده شیمیایی یک قسمت یا تمامی مشخصات مندرج در مدرک شناسایی را از بین برده و به جای آن مندرجات دیگری را تحریر می‌نماید. ب) فیزیکی: تراشیدگی، سائیدگی و خراشیدگی در اسناد از مواردی هستند که بیشتر از سایر اقدامات مزورانه در جعل سند به کار می‌روند. زیرا افراد هنگامی که به فکر تغییر مندرجات سند می‌افتند، اولین و ساده‌ترین راهی که به نظرشان می‌رسد، این افعال است. ج) الحاق: بدان معنی است که با اضافه کردن نوشته‌ای مندرجات را مورد تغییر قرار دهند. الحاق می‌تواند یک دندان کوچک، نقطه، حرف، کلمه یا عبارت باشد. اساسی ترین رکن اسناد هویتی، عکس و ویژگی‌های مرتبط با آن است و روند کنونی شناسایی افراد و رویه جاری در رابطه با احراز هویت اشخاص تکیه بر تطابق عکس الصاق شده بر روی سند با چهره ارائه کننده آن است. از طرفی شیوه الصاق عکس بر روی اسناد هویتی به نحوی است که فاقد استحکام لازم بوده و منفذ و خلاء برای این اسناد محسوب می‌شود. به طوری که به سهولت جعل شده و به راحتی عکس الصاقی از سند جدا گردیده و عکس دیگری بر روی آن نصب می‌شود. این آسیب پذیری از نظر و دید تبه‌کاران به دور نمانده و راحت‌ترین شگرد آن‌ها در جعل اسناد هویتی محسوب می‌شود.

۵- مصادیق جعل در اسناد هویتی

اسناد هویتی بر حسب نوع و انگیزه جاعل و استفاده کننده آن به روش‌های گوناگون مورد جعل و تحریف قرار می‌گیرند. به شایع ترین آن‌ها در اهم اسناد هویتی شامل سند ثبت کل وقایع، شناسنامه، کارت شناسایی ملی و گذرنامه اشاره می‌گردد.

جعل در اسناد ثبت کل وقایع

اسناد ثبت کل وقایع پس از تنظیم توسط مأمور ثبت احوال در مجلدات ۲۵۰ برگی پس از نخ‌کشی و مهر و پلمپ و تأیید نماینده دادستان هر شهرستان، در بایگانی‌های مجهز و امن به طور مرتب و منظم حفظ و نگهداری می‌شوند. در صورت درخواست خدمات از سوی اشخاص، مسئولین بایگانی‌های اسناد با مراجعه به اصل سند، بر حسب تقاضای متقاضی، در مواردی از جمله صدور شناسنامه، تعویض شناسنامه مستعمل شده، اجرای احکام طعی دادگاه‌ها یا آراء

هیأت‌های حل اختلاف ادارات ثبت احوال (موضوع ماده 3 قانون ثبت احوال) اعلام تغییرات یا تحولات و تعداد اولاد یا رونوشت یا مشخصات به مقامات ذیصلاح ارائه می‌شود. بنابراین ارائه خدمات از اسناد ثبت کل وقایع یا سجلی برای اشخاص یا مقامات ذیصلاح، منوط به تسلیم درخواست آن‌هاست. در این صورت مأمورین ثبت احوال مکلف می‌باشند از روی اطلاعات و مندرجات این اسناد برای متقاضیان خدمات ارائه نمایند. مع الوصف چون صاحبان اسناد ثبت کل وقایع به اسناد مزبور دسترسی ندارند، قاعداً اسناد از طرف صاحبان اسناد یا سایر اشخاص نمی‌تواند مورد جعل واقع گردد. بنابراین در صورت مجعولیت این اسناد، انتساب جعل به مأمورین ثبت احوال که دسترسی به اسناد را دارند، دور از انتظار نخواهد بود. عمده موارد جعل در اسناد ثبت کل وقایع به اشکال زیر متصور است: ۱- ایجاد تغییر در مندرجات سند. موارد شایع آن: نام، نام خانوادگی، تاریخ تولد، محل تولد و مشخصات والدین. ۲- معدوم کردن قسمتی از سند. (برای مثال حذف توضیحات مندرج در سند) ۳- سیاه و پاک کردن بعضی مندرجات و محتویات سند. (مانند سریال شناسنامه‌های صادر شده، توضیحات سند) ۴- اضافه نمودن حروف، کلمات و اعداد در سند. ۵- تکمیل مشخصات نامعلوم سند بدون رعایت مقررات و وجود حکم اثبات نسب از مراجع قضایی یا آرای هیأت‌های حل اختلاف ادارات ثبت احوال. ۶- اجرای احکام دادگاه‌ها یا آراء هیأت‌های حل اختلاف (موضوع ماده 3 انون ثبت احوال) بر خلاف مفاد آن‌ها در اسناد یا الحاق و اضافه نمودن توضیحات ناشی از احکام دادگاه‌ها یا آرای سایر مراجع قانونی به خصوص تغییر تاریخ تولد و تغییر نسب اشخاص بدون وجود احکام و آراء مراجع قانونی. ۷- تعویض عکس صاحب سند با عکس فرد غیر. البته موارد فوق‌الذکر در فیزیک اسناد که در سنوات گذشته به صورت دستی صادر گردیده‌اند، ممکن است، ولی اخیراً با توجه به اینکه کلیه اسناد ثبت کل وقایع (اسناد سجلی) به صورت الکترونیکی صادر می‌شوند، عملاً امکان جعل یا تحریف آن‌ها متصور نمی‌باشد، مگر اینکه این موارد از طرف کاربرانی که دسترسی به مرکز داده اسناد را دارند، ایجاد گردد.

جعل در شناسنامه

یکی از مهمترین اسناد هویتی، شناسنامه است که پایه و مبنای سایر اسناد و مدارک، مورد نیاز اشخاص می‌باشد. عمده موارد جعل شناسنامه به قرار زیر است: ۱- تغییر در مندرجات شناسنامه از قبیل: نام، نام خانوادگی، تاریخ تولد، مشخصات والدین، حذف وقایع ازدواج و طلاق و یا الحاق وقایع مزبور. ۲- ساخت و طراحی شناسنامه در سیستم رایانه و قید مشخصات موهوم یا غیر در آن با الصاق عکس شخص استفاده کننده از شناسنامه. ۳- حذف و پاک نمودن مندرجات شناسنامه متعلق به خود یا فرد غیر، بر اساس مواد شیمیایی و درج مشخصات استفاده کننده در آن. ۴- استفاده از شناسنامه متعلق به غیر و الصاق یا اسکن عکس استفاده کننده در آن. ۵- درج مشخصات استفاده کننده یا مشخصات فرد غیر یا موهوم در شناسنامه اصیل سفید. البته موارد مزبور صرفاً در مورد شناسنامه‌های چاپی که به صورت دست نویس صادر شده‌اند، امکانپذیر می‌باشد. بدیهی است موارد فوق‌الذکر عملاً در شناسنامه‌های چاپی که اخیراً صادر می‌گردند،

ممکن نیست. شناسنامه مکانیزه از ضریب امنیتی بسیار بالا برخوردار می باشند. شناسنامه های چاپی از ویژگی های چاپ برجسته، چاپ اینتگلیو، چاپ جداشونده، ریز نوشته، الصاق هولوگرام و روکش امنیتی برخوردار می باشند و به راحتی قابل جعل و سوء استفاده نمی باشند، مگر اینکه این نوع شناسنامه ها با استفاده از سیستم رایانه ای شبیه سازی و ساخته شوند که در اینصورت به علت عدم امکان تهیه و ایجاد فاکتورهای امنیتی و ایمنی در شناسنامه های ساخته شده، مجعولیت آن ها به راحتی قابل تشخیص می باشند.

جعل کارت شناسایی ملی

جعل کارت شناسایی ملی با توجه به اینکه کارت مورد نظر ضریب امنیتی و ایمنی بسیار بالایی برخوردار است. اساساً و عملاً قابل جعل و تحریف نمی باشد. چون در صورت دستکاری و باز نمودن روپوش نایلونی یا سلفون آن قابل بازسازی و ترمیم نخواهد بود. اما جعل و استفاده غیر قانونی از آن در اغلب موارد که مشاهده شده، با طراحی در سیستم کامپیوتر شبیه سازی، طراحی می گیرد. غالباً جعل کارت شناسایی ملی در این قبیل موارد به دو شیوه صورت می پذیرد. روش اول: به مواردی اطلاق دارد که دارنده کارت از سند ثبت کل وقایع یا شناسنامه ای که متعلق به غیر بوده از هویت غصبی و تقلبی استفاده می کند. در این حالت اساساً تشخیص مجعولیت یا تقلبی بودن هویت دارنده کارت، مشکل است. حتی دستگاه ها و مراجع دولتی نیز به سختی به هویت غیر واقعی دارنده کارت پی می برند. چون این نوع کارت ها از سوی سازمان ثبت احوال و توسط مأمورین صلاحیتدار دولتی با رعایت کلیه تشریفات قانونی صادر می گردد و تا زمانی که هویت واقعی دارنده کارت مشخص یا ثابت نشده است، معتبر می باشد. لازم به ذکر است این نوع اسناد معمولاً از سه حالت خارج نیست: حالت اول اسنادی هستند که صاحبان آن ها مدتی پس از ثبت واقعه ولادت و صدور شناسنامه فوت شده، ولی واقعه فوت وی ثبت نگردیده است و یا فوت ثبت شده، در حالیکه واقعه فوت به ظهر سند سجلی مربوطه منتقل نشده است. حالت دوم به مواردی اطلاق دارد که صاحب واقعه در قید حیات است، لیکن بنا به دلایلی تا به حال نسبت به تعویض شناسنامه یا دریافت سایر خدمات درخواستی به اداره ثبت احوال تسلیم ننموده است. در اصطلاح به اینگونه اسناد، سند راکد می گویند. حالت سوم اینکه، سند سجلی و شناسنامه مورد استفاده از جمله اسناد واهی است که در مورد اخیر تشخیص مجعولیت کارت ملی آسان نیست، چون در این قبیل موارد کارت ملی یا شناسنامه طبق مندرجات سند سجلی اصیل، توسط ادارات ثبت احوال و مأمورین رسمی صادر می گردد و غافل از اینکه سند سجلی متعلق به مدعی یا متقاضی کارت ملی و شناسنامه نمی باشد. معمولاً صدور اوراق هویتی به اشخاص غاصب سند، از روی اسناد راکد و یا اسناد شخص غیر، ناشی از عدم احراز هویت دقیق و واقعی مدعیان سند، از سوی نیروهای انتظامی یا سایر مراجع یا مقامات که قانوناً وظیفه تأیید هویت اشخاص را بر عهده دارند، می باشد. البته هویت تقلبی غاصبین این نوع اسناد با استعلام نهادها و ارگان های ذیصلاح برای اطلاع از وضعیت تعداد اولاد اشخاصی که در سند سجلی مورد نظر به عنوان پدر و مادر قید شده است، یا

مراجعه و درخواست خدمات، خود صاحب سند یا وراث وی یا اشخاص ذینفع این نوع اسناد یا درخواست خدمات سجلی مجدد غائبین و گزارشات اشخاص مطلع، قابل تشخیص بوده و امکان پذیر خواهد بود. روش دوم - در مواردی مصداق دارد که بزهدکاران با استفاده از مدارک، مجعول و اسناد هویت تقلبی افعال مجرمانه خود را پنهان سازی می کنند. این قبیل بزهدکاران علاوه بر در اختیار داشتن شناسنامه با هویت واقعی و اصیل خود، کارت ملی با مشخصات غیر واقعی در سیستم رایانه طراحی و شبیه سازی می کنند. از آنجایی که کارت‌های ملی شبیه سازی شده، فاقد فاکتورهای امنیتی می‌باشند. به همین دلیل مجعولیت آن‌ها به راحتی قابل تشخیص می‌باشند. اشخاصی که از کارت ملی با مشخصات غیر واقعی و تقلبی استفاده می‌نمایند، جهت پنهان کاری در اعمال مجرمانه و مجعولیت کارت ملی، قاعدتاً شناسنامه ای نیز باید با همان مشخصات مجعول، در اختیار داشته و جعل کرده باشند که این موضوع یکی از دلایل افزایش جعل شناسنامه نیز به دنبال دارد. از طرفی به دلیل اینکه کارت‌های ملی مجعول شبیه سازی شده، فاقد شماره ملی می باشند، جعلیت آن‌ها به راحتی قابل تشخیص می باشد. در حالیکه استفاده از کارت‌های ملی یا شناسنامه با هویت غیر به راحتی قابل تشخیص نمی‌باشد.

جعل در سند مسافرت یا گذرنامه

از مصادیق جعل در گذرنامه می‌توان به جابجایی عکس الصاقی اشاره نمود. این روش بیشتر در گذرنامه‌هایی که در گذشته صادر می‌گردیده است، متصور می باشد. معمولاً در این نوع گذرنامه ها جاعل نسبت به جابجایی عکس گذرنامه‌هایی که متعل به غیر بوده، اقدام می‌نماید و مورد استفاده قرار می‌دهد. در این روش استفاده کنندگان از گذرنامه مجعول ناگزیر می‌گردند، مدرک، شناسایی دیگری به ویژه شناسنامه یا کارت ملی با مشخصات مندرج در گذرنامه نیز تهیه و جعل نمایند. چون در بررسی هویت اشخاص با وجود گذرنامه مجعول، مدرک، شناسایی معتبر دیگری نیز برای تصدیق هویت لازم است. ولی به نظر می‌رسد، اخیراً این شیوه دیگر کارساز نباشد یا احتمال آن خیلی ضعیف است. چرا که گذرنامه‌هایی که اکنون صادر می‌گردند. محلی برای الصاق عکس وجود ندارد. بلکه عکس دارنده آن از طریق سیستم رایانه در محل مربوطه اسکن می شود. اما با اسکن شدن عکس در گذرنامه‌های جدید و بالارفتن ضریب امنیتی و ایمنی این اسناد، جاعلین با استفاده از امکانات پیشرفته رایانه‌ای نسبت به ساخت و طراحی گذرنامه مبادرت می‌نمایند و تعویض و یا جابجایی عکس دیگر در این اسناد کاربردی ندارد.

روش های جلوگیری از جعل اسناد سجلی و هویتی

شیوه‌های نوین مبارزه با جعل اسناد هویتی در سه حوزه مؤلفه‌های امنیتی، الکترونیکی و بیومتریک شناسایی شده و به طور کلی این روش‌ها عبارتند از: ۱- استفاده از بیومتریک ۲- استفاده از واتر مارک ۳- استفاده از رایانه برای چاپ اسناد ۴- استفاده از کاغذهای حساس به مواد شیمیایی ۵- اسکن عکس بر روی اسناد. (بیابانی و همکاران، ۱۳۹۹، ۷)

استفاده از بیومتریک

بیومتریک تکنولوژی اندازه گیری و تحلیل آماری داده های بیولوژیکی برای اندازه گیری و آنالیز مشخصات بدن افراد جهت تشخیص هویت اشخاص و شناسایی اتوماتیک با استفاده از ویژگی های اختصاصی (مشخصات فردی) یا رفتاری هر فرد می باشد که از قبل در سیستم تعریف شده و اطلاعات آن موجود می باشد و در هنگام نیاز آن اطلاعات به سرعت فراخوانی می گردد و مجوز ورود و انجام فعالیت را برای فرد فراهم می نماید. استفاده از این ویژگی در اسناد سجلی و هویتی امکان جعل این اسناد را غیر ممکن می نماید چون با استفاده از ویژگی و مشخصات هویتی هر فرد امکان تشخیص هویت و شناسایی فرد استفاده کننده و در نهایت مجوز استفاده را برای فرد صادر می نماید و در غیر این صورت امکان استفاده از این اسناد برای دیگران وجود ندارد. این ویژگی این امکان را برای صاحبان این اسناد فراهم می آورد که در صورت مفقود شدن یا مورد سرقت قرار گرفتن و یا در مواردی اگر این اسناد با ویژگی های ظاهری مورد سوء استفاده و جعل قرار گیرند، نمی تواند از این اسناد استفاده نماید، چون تشخیص هویت بیومتریک امکان استفاده از آن را به شخص دیگری نمی دهد.

استفاده از واتر مارک

استفاده از واتر مارک در کاغذهای اسناد هویتی از اهمیت بسیار زیادی برای جلوگیری از جعل این اسناد برخوردار می باشد، چرا که به دلیل پیشرفت تکنولوژی در عصر حاضر و استفاده از دستگاه های چاپ لیزری رنگی و غیره امکان سخت و تهیه هر نوع سندی امکان پذیر است و جاعلین با بهره گیری از کاغذهای مخصوص به جعل این اسناد مبادرت می ورزند، ولی در صورتی که کاغذ مورد استفاده اسناد هویتی دارای نقش های زمینه ای باشد، امکان جعل این اسناد تا حدود بسیار زیادی کاهش می یابد چون ایجاد واتر مارک در زمان ساخت کاغذ می باشد و این نقش در بافت کاغذ قرار دارد و نقشی نیست که به واسطه چاپ بر روی این کاغذ قرار گرفته باشد. پس در صورت جعل اسنادی که از این ویژگی در آن ها استفاده شده است به آسانی امکان مجعول بودن این اسناد قابل تشخیص است، چون امکان ایجاد نقش در پس زمینه کاغذ غیر ممکن می باشد.

استفاده از رایانه برای چاپ اسناد

در چند سال اخیر اسناد سجلی و هویتی جدیدی به جای اسناد قدیمی برای افراد صادر می گردد که بیانگر توجه بیشتر مسئولان در زمینه جلوگیری از جعل این گونه اسناد می باشد و روش های قدیمی که در تحریر و صدور این گونه اسناد معمول بود تا حدود بسیار زیادی کاهش یافته است، ولی همچنان شاهد استفاده از روش معمول در تحریر برخی اسناد هویتی مانند شناسنامه می باشیم که این امر احتمال سوء استفاده از این اسناد را برای جاعلین فراهم می نماید. در صورتی که برای تحریر شناسنامه ها از چاپ رایانه ای با وسیله های مخصوصی استفاده

گردد که امکان استفاده از آن تنها برای اداره ثبت احوال امکان پذیر باشد امکان جعل با استفاده از تغییر مشخصات در این اسناد تا حدود زیادی کاهش می‌یابد.

استفاده از کاغذهای حساس به مواد شیمیایی

از موارد مهم دیگری برای استحکام و امنیت هر چه بیشتر اسناد سجلی و هویتی که در برابر جعل می‌توان از آن استفاده نمود، به کار بردن کاغذهای حساس به مواد شیمیایی می‌باشد. جاعلان اسناد سجلی و هویتی برای پاک نمودن و ایجاد تغییر در مندرجات اسناد سجلی و هویتی اغلب از مواد شیمیایی خاصی استفاده می‌نمایند که به واسطه مقاوم بودن جنس کاغذهای مورد استفاده آثار مشهودی را در استفاده از مواد شیمیایی از خود به جای نمی‌گذارند، ولی در صورتی که کاغذهای مورد استفاده به مواد شیمیایی که برای پاک نمودن مندرجات اسناد از آن استفاده می‌نمایند حساس باشند و در اولین تماس با مواد شیمیایی تغییر رنگ پیدا نمایند، امکان تشخیص مجعول بودن این اسناد بر همگان آشکار می‌گردد و بدون بررسی‌های تخصصی قابل تشخیص می‌باشد.

اسکن عکس بر روی اسناد

بیشترین و آسان‌ترین راه برای جعل اسناد هویتی مانند شناسنامه تغییر و جابجایی عکس‌های ملصق به آن می‌باشد که فرد بدون هیچ‌گونه تغییر در مفاد سند اقدام به جابجایی عکس نموده و به واسطه همین امر از سند مجعول در پیشبرد اهداف خود استفاده می‌نماید. دلیل این امر نیز عدم استحکام و شیوه الصاق عکس به اسناد می‌باشد چون تنها با استفاده از چسب و یا منگنه اقدام به نصب عکس می‌نمایند که تغییر و جابجایی عکس را بسیار آسان می‌نماید که متأسفانه بیشترین آمار جعل اسناد سجلی و هویتی به تغییر و جابجایی عکس اختصاص دارد. برای جلوگیری از امکان تغییر و جابجایی عکس ملصق به اسناد می‌توان از چاپ عکس بر روی سند استفاده نمود که در این صورت امکان تغییر و جابجایی آن به صورتی که گذشت وجود نخواهد داشت. همچنین می‌توان از برچسب‌های هولوگرام استفاده نمود که به دلیل انحصار استفاده از آن توسط مراجع خاص و همچنین مخدوش شدن آن در صورت دستکاری از جانب افراد تا حدود زیادی می‌تواند از جعل اسناد به این شیوه جلوگیری نماید.

نتیجه‌گیری

اسناد و مدارک سجلی و هویتی در تمام شئون زندگی اداری و اجتماعی مردم دارای نقش مهم و اساسی می‌باشند. مهمترین جرم اسناد سجلی، جرم جعل می‌باشد. چرا که اگر این اسناد مورد جعل و سوءاستفاده قرار گیرند، موجب برهم خوردن نظم اجتماعی و سلب اعتماد عمومی خواهد شد. با بررسی سوابق موجود در مراجع قضایی و انتظامی مشخص می‌شود که مجرمین حرفه‌ای و تبهکاران به عادت با شگردهای مختلفی از آسیب‌پذیری‌های اسناد هویتی که دارای کاربردهای

فراوانی هستند بهره گرفته و با جعل آن‌ها جرائم مختلفی را که عمدتاً جرائم مالی هستند مرتکب می‌شوند. بنابراین متولیان امر برای اینکه بتوانند با این پدیده مبارزه اساسی و ریشه‌ای و موفق به شکل سازماندهی شده داشته باشند آگاهی آنان از چگونگی نقش اسناد هویتی مجعول در وقوع جرائم علیه اموال ضرورت دارد. اسناد هویتی به دلیل اطلاعاتی که در خصوص مشخصات فیزیکی و اعتباری اشخاص ارائه می‌کنند، ابزار مناسبی برای پیشگیری از جرایم سازمان یافته محسوب می‌شوند. این اسناد علاوه بر خطر افزایشی تبهکاران، ارتکاب جرایم مذکور را نیز دشوار می‌سازند. افزایش ضریب ایمنی در اسناد هویتی، بزهکاران را نسبت به ساخت اسناد جعلی مأیوس و ناتوان می‌کند. با توجه به پیچیدگی‌های جعل مدارک و اسناد هویتی با استفاده از فناوری‌های روز، بدیهی است که روش‌های مبارزه با این جرایم نیز باید از ظرافت خاص و استفاده از تکنولوژی متناسب روز برخوردار باشد. زیرا جرم جعل اسناد به دلیل تحولات و دگرگونی‌های به وجود آمده در عرصه علم و دانش، در ابعاد مختلف در حال تغییر بوده و این تغییرات سبب شده که به روز شدن سیستم‌ها و نهادهای قضایی و پلیسی متناسب با آن، نیازی بسیار ضروری به شمار آید. بنابراین باید با برخورد جرم شناسانه با مجرم و اتخاذ تدابیر علمی و سیاست جنایی با در نظر گرفتن فناوری‌های روز از تکرار جرم و پیشگیری از شیوع آن در جامعه جلوگیری نمود، به طوری که پیشگیری از وقوع جرایم اسناد هویتی به عنوان جدیدترین رویکرد جرم شناختی و مؤثرترین راه مبارزه با این جرایم، امروزه جایگاه بس ارزشمندی در سیاست جنایی کشورها به خود اختصاص داده است.

منابع و مراجع

- اسعدی، سید حسن (۱۳۹۴)، جرائم سازمان یافته فراملی، ج ۱، تهران: انتشارات میزان.
- امامی، حسن (۱۳۷۷)، حقوق مدنی، ج ۴، چ ۱۶، تهران: انتشارات اسلامی.
- بیابانی، غلامحسین و همکاران (۱۳۹۹)، «شناسایی شیوه‌های نوین مبارزه با جعل اسناد هویتی»، فصلنامه کارآگاه، سال سیزدهم، شماره ۵۱.
- گزمه، علیرضا (۱۳۹۴)، «شناسایی و اولویت‌بندی مهارت‌های فنی کشف جعل معنوی اسناد هویتی»، فصلنامه کارآگاه، دوره دوم، سال نهم، شماره ۳۳.
- میرکمالی، سید علیرضا و عباس زاده امیرآبادی، احسان (۱۳۹۳)، «نقش اسناد هویتی در پیشگیری از جرایم سازمان یافته»، فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۷.
- وفادار، حسین (۱۳۸۳)، «تأثیر اسناد هویتی مجعول در وقوع جرایم علیه اموال»، فصلنامه دانش انتظامی، سال ششم، شماره دوم.